O‘ZBEK RAQSINING RIVOJLANISHIDA ANSAMBLLAR FAOLIYATI

Fazliyeva Zebo Kamarbekovna – *dotsent*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti,
Sahna harakati va jismoniy madaniyat kafedrasi

Tayanch so‘zlar: o‘zbek raqs, ansambl faoliyati, an’anana, xalq raqs, baletmeyster, repertuar, xoreograf.

Ключевые слова: узбекский танец, деятельность ансамбля, традиция, народный танец, балетмейстер, репертуар, хореограф.

Key words: uzbek dance, ensemble activity, tradition, folk dance, ballet master, repertoire, choreographer.

Kirish. O‘zbek raqsi va uning rivojlanish yo‘llari haqida so‘z ketganda Respublikamizda faoliyat olib borayotgan yuksak professional ansambllarni ko‘z oldimizga keltiramiz. Bu ansambllarni tashkil qilgan mashhur Yusufjon qiziq Shakarjonov, Usta Olim Komilov, Tamaraxonim va shogirdlari bo‘lmish o‘zbek xoreografiyasi taniqli namoyondalar Mukarrama Turg‘unboyeva, Isoxor Oqilov va Gavhar Rahimovalarni tashkil qilganlar. Darhaqiqat, bu ansambllar tuzilgan davr O‘zbekiston raqs madaniyati tarixida “oltin asr”dir. Bu ansambl jamoasining gastrol safarlari geografiyasi ulkan mamlakatimizdagi Yaqin va uzoq sharq, Yevropa mamlakatlari hamda Amerika qit’asini qamrab olib, o‘sha joylardagi barcha tomoshabinlarning olqish va tahsiniga sazovor bo‘ldi. Vaqt bu san’atkorlarning amalga oshirgan ishlari nechog‘li muhim bo‘lganligini ko‘rsatib turibdi... Biz raqs san’ati haqida gapirganimizda, o‘ziga xos til tizimini nazarda tutamiz. Raqs tili – bu avvalambor nafis, go‘zallik, ma’noli imo-ishoralar va his – tuyg‘ularga boy harakatlardir. Xalq raqsi tili g‘oyat ravshan va aniq bo‘lib,uning ifodaviyligi milliy an’ana va urf-odat ildizlari bilan tutashgan, qolaversa, xalqning butun jonli tafakkuri tarixi bilan bog‘liqdir. Shu bilan bir qatorda, xalq raqsi borliqni, hayotni o‘ziga xos tarzda aks ettirar ekan, u turmushning barcha tomonlarini, davrning ruhi va harakatini, uning maromini, suratini hamda mazmunga boy voqealarini o‘zida qamrab oladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Raqs san’atida muayyan va ayni paytda shartli bo‘lgan xilma-xil ko‘rinishlarning o‘zaro qo‘shilib ketishi, an’anaviy raqs shakllarining yangilanib turishi uning taraqqiyot xususiyatlariga ta’sir etmay qo‘ymaydi. Taraqqiyotning o‘zi ko‘p bosqichli bo‘lib, nafis harakat, shakllanish, estetik va ruhiy holatlar takomillashuvidir. Bu xolda biz eski va yangi, an’anaviylik va yangilik, milliy va umumbashariylikka bab-baravar intilishdan iborat qo‘shaloq qo‘msashni kuzatarkanmiz, bu so‘zsiz o‘z san’atini namoyish qilayotgan san’at ustalarining hamda shunday darajaga erishadigan san’atkorlarni qo‘msashdir. Zero, xalq o‘zini ko‘rsata oladigan, usta, ijodkor, peshqadam kishilarni unutmaydi. Mana shu chegaralangan davrda, ya’ni kecha bilan erta oralig‘ida birini ikkinchisidan ajratib turuvchi muddat bor ekan, biri ikkinchisidan ijodiy izlanish va saboq olish imkoniyati mavjud. Tanazzulning boshlanish nuqtasini aniqlash, oldindan ko‘ra bilish, asoslash va nihoyat sezish mumkin. Ijodiy sustlikning yaqinlashishi – g‘oya, maqsad va rejalarning qashshoqligidan, bir joyda depsinib turishdan, garchi tashqi ko‘rinishidan arzirli jamoalar hisoblansa-da, ammo ijodiy faoliyati sust oqimda davom etib kelayotgan joydan boshlanadi. Ma’lum bir bosqich o‘tgandan keyin, boringki, o‘sha bosqich katta muvaffaqiyatlar bilan yakunlangan bo‘lsa-da, ammo sifat nuqtayi nazaridan yanada yuqori pog‘onaga ko‘tarilishi, navbatdagi ijodiy izlanishlar doirasiga chiqish o‘ylanmasa, u bilan bog‘liq nazariy, badiiy hamda amaliy, masalalar hal qilinmagan bo‘lsa, bunday kollektivning tanazzulga yuz tutishi ravshan

bo‘lib qoladi. Repertuar muttasil yangilanishi zarur. G‘ayrat bilan olg‘a tomon harakat qilish davri yetib keldi. Uning uchun sa’y va harakatlarni birlashtirish, bundan keyingi faoliyatlarning ijodiy rejasini ishlab chiqish taqozo etiladi. Albatta, o‘z tartibi va qonun - qoidalari davrasida harakat qiluvchi birorta ham ijodiy organizm hamisha faqat bir xilda ishlay olmaydi, ham izlanish, ham parvoz, ham sustlik davrlari unga xos xususiyatlardir.

Yurtimizdagi yetakchi ansambllar o‘zaro bir-biridan farq qiladi, ammo boshqacha muammolari bir xil, ya’ni oldinga intilishsiz va turg‘unlikda yashayaptilar. Bu jarayonning muttasil davom etishiga ko‘pgina tashkiliy, ma’muriy, ijodiy sabablar borki, u kishini beixtiyor tashvishlantiradi. “Bahor” ansambli hamisha yangilikka intiluvchi ansambl edi. Aslida o‘zbek sahna xoreografiyasi bilan bog‘liq barcha islohot, yangilik va kashfiyotlar yurtimizdagi ko‘p sonli raqs ansambllari safida muhim mavqeni egallab turgan ajoyib kollektiv uchun xos xususiyat bo‘lib keldi.

Natijalar va muhokama. Xalq raqsining estetik ideali asrlar davomida to‘plangan an’anaviy shakllarda yaratildi. Ammo xalq raqsini sahnaga olib chiqishni amalga oshirishda xuddi shu haddan ortiq an’anaviylik, tang ahvolni vujudga keltirdi, ijod doirasini cheklab qo‘ydi. Bunday tang vaziyatdan qutulishning oqilona yo‘llarini (bu yo‘llar katta muvaffaqiyatlar bilan topilgan edi) raqs mazmuniga zarar bermay, uning o‘ziga xos milliy xususiyatini saqlangan xolda qidirib topish kerak edi. Shunga qaramasdan, xalq raqsining ravnaqi jarayonida an’anaviy mavjud bo‘lgan estetik idealni muqarrar ravishda buzishga to‘g‘ri keldi, chunki eski shakllarni isloh qilish qilish yo‘li bilan yangilik yaratishda, eskilik va yangilik o‘rtasida muvozanatni saqlab turuvchi oltin oraliqni topishdan iborat edi.

Bugun mana shu oltin oraliq haqida faqat orzu qilishga to‘g‘ri kelyapti. Ansambllar jamoasi avval yaratilgan raqslar hisobiga aql bovar qilmaydigan darajada uzoq yashab kelmoqdalar . Odat tusiga kirib qolgan bunday holat izlanishga to‘siq bo‘lmoqda. Mazkur kollektivlar repertuarida mazmunsiz raqslar paydo bo‘lib, ularda sun’iy zo‘rma-zo‘raki kiritilgan, hech bir ma’nosiz harakatlar to‘lib-toshib yotibdi, natijada raqs teran mazmunini aks ettirish emas, balki texnikani namoyish qilish vositasiga aylanib qolmoqda. To‘g‘ri, texnika ustida ishlash o‘z yo‘lida qiziqarli va muhim vazifa, ammo u bilan cheklanib qolib bo‘lmaydi. Raqslar-chi...? “Bahorga” ansambliga shuhrat keltirgan, uni dunyoga tanitgan o‘sha raqslar qani? O‘tmish va kelajak, an’anaviy va mukammallik Bahor raqslarida bir-birlariga naqadar mos tushib, uyg‘unlashib ketar edi. Pilla, Paxta, Rohat, Moviy maqom, valslar... Bular unutilmas raqslardir. Yaqin-yaqingacha ijodkorlik fantaziyasining tantanasi Shodlik va Lazgi ansambllari chiqishlari uchun xos xususiyat edi. Bu ansambllar xoreografiya ma’lumotlarini boyitish ustida ish olib borar, xalq raqsining turli janrlarida foydalanar, shuningdek boshqa xalqlarning raqs san’atiga hamda baletga e’tibor berar, shu bois, ularning repertuari g‘oyat boy, o‘ziga xos edi. Taassufki, so‘nggi paytlarda bu talantli kollektivlar ishida jiddiy kamchiliklar ravshan sezilmoqda, erkaklar raqsini yanada takkomillashtirish sust. Isahor Oqilov sahnalashtirgan erkaklar raqsi mavzusi, mazmun jihatidan rang-barangdir. Hozirgi kunda ijro etilayotgan erkaklar raqsi o‘sha ijro etilgan asarlarining xira, bo‘sh nusxasi bo‘lib qoldi. Konsert dasturlarida borgan sari erkaklarning yakka ijrolari kamayib bormoqda. Modomiki shunday ekan, erkaklar raqsini yanada rivojlantirish, o‘rinbosarlarni tayyorlash, xalq talantlari yetishib chiqadigan, shakllanadigan muhit bo‘lmish badiiy havaskorlik to‘garaklari qatnashuvchilariga mulohazali munosabatda bo‘lish kerakligini alohida o‘ylash kerak. Baletmeysterlar shakllanib boradigan, o‘z malakasini yanada oshiradigan hamda ularning qobiliyatini sinab ko‘radigan birorta ham ijodiy laboratoriya yo‘q. Ayni paytda, jo‘shqin faoliyat bosqichida bo‘lmish baletmeysterlarning yanada ijodiy ravnaq topishlari uchun muhit yaratilmagan. Baletmeysterlar o‘zlarining professional tajribalarini oshirish tajriba almashish, shuningdek yangi va qiziqarli materiallarni izlab topishlari uchun etnografiya ekspeditsiyalarida zarur darajada qatnasha olmaydilar. Holbuki, o‘zaro

hamkorlik munosabatlari ijodiy o‘sishga yordam beradi. Yosh baletmeysterlarga yangi uslub yo‘nalish hamda individuallikka muhtojligi bor. Mayli, yoshlar ana shu izlanishni konsert nomerlaridan boshlasinlar. Mayli, ular sinov nomerlari bo‘lsin, boringki, ular muvaffaqiyatsiz yakunlansin, bundan hech cho‘chimaslik kerak. Zotan, muvaffaqiyatsizliklar o‘rtacha arifmetika darajadagi silliq va oson yutuqlardan ko‘ra ko‘proq narsalarga o‘rgatishi mumkin. Yurtimizdagi faoliyat olib borayotgan baletmeysterlar g‘oyat boy folklor manbalariga achinarli darajada kam e’tibor bermoqdalar.

Demak, izlanish obyektlari yetarli. Ular ishga loqayd qaraydiganlarni emas, haqiqiy tadqiqotchilarni, tashabbuskorlarni, izlanuvchilar va qiziquvchilarni kutmoqda. San’at hamisha hayot va davrning aksi. Bu o‘z navbatida, davrga monand bir ipga marjonday shodalangan, ko‘z ochib yumguncha o‘tadigan lahzalar mohiyatini aniq belgilaydigan shakllarni qidirib topish demakdir. Uslublar shakllari turlicha bo‘lishi mumkin, faqat folklorga taqlid qiluvchi quruq dekoratsiya vositalaridan foydalanib qolmaslik kerak. I.Moiseyevning ijodiy nuqtayi nazaricha, “Folklor – san’at mulki, bizning vazifamiz uni saqlashdir” bu masala bugun ham dolzarb hisoblanadi. Shunday ekan, vaziyatning yutuq va kamchiliklarini umumlashtirib, tahlil qilib, ijodiy tanglik sharoitidan qanday qutulish, beparvolikdan ijodiy fikrlashga o‘tish yo‘lidagi to‘siqni qanday yengish, bu muhim masalalarni hal qilib olish zarurligini belgilaydi.

Buni shunday tashkil qilish kerakki, barcha faoliyat olib borayotgan ansambllar o‘z san’atini namoyish qilayotganida tomoshabinga bir paytlari bo‘lgani kabi samimiy quvonchni qaytarib bersin, hamda haqli iftixor hissini qayta jonlantirsin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abraykulova N. Raqs jamoasi bilan ishlash uslubiyoti. –T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2003 . 55-B

2. Mukaramma Turg‘unboyeva ijodi va uning o‘zbek sahna xoreografiyasi rivoji uchun qo‘shgan hissasi. Ilmiy-amaliy anjuman materiallari .-T.: “Mumtoz soz” nashriyoti, 2014. 223-B

3. Kodirov M, Raqqosa, Baletmeyster, Pedagog. Teatr. – Toshkent, 2012. - №-5-B . 16-17.

REZYUME. Ushbu maqolada raqs san’atida muayyan va ayni paytda shartli bo‘lgan xilma-xil ko‘rinishlari, an’anaviy raqs shakllarining yangilanib turishi, taraqqiyot xususiyatlari ta’siri, nafis harakat, shakllanish, estetik va ruhiy holatlar takomillashuvi haqida bayon etilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматриваются конкретные и одновременно условные разнообразные проявления в танцевальном искусстве, обновление традиционных танцевальных форм, влияние особенностей развития, изящные движения, формирование, совершенствование эстетических и психических состояний.

SUMMARY. This article describes the various manifestations of dance art, both specific and simultaneously conditional, the renewal of traditional dance forms, the influence of developmental characteristics, the refinement of graceful movements, formation, and the improvement of aesthetic and mental states.